

EKSTREMISTISISSÄ YMPÄRISTÖISSÄ KASVANEET LAPSET JA TAISTELU-ALUEELTA PALAAVAT LAPSET

EX POST PAPER

RAN Policy & Practice Event

Warsaw (2018)

Ekstremistisissä ympäristöissä elävät lapset, erityisesti Syyriasta tai Irakista palanneet ja Daeshin hallinnon alla eläneet lapset, ovat kokeneet merkittäviä emotionaalisia ja fyysisiä traumoja. Terroristiselle ja ekstremistiselle propagandalle altistuminen, indoktrinointi ja värväminen vaativat väli-töntä hoitoa ja pitkän aikavälin tukea lastensuojelulta, koululta, sosiaalitoimelta, terveys- ja mielen-terveyspalveluilta sekä perheeltä ja yhteisöltä.

Joidenkin tutkimuksien mukaan kaikista ekstremistisissä ympäristöissä eläneistä lapsista eniten haavoittuvaisia ja alttiita ovat juuri taistelualueilta palaavat lapset. Merkittävä osa näistä lapsista on kasvatettu ympäristössä, jossa koulunkäynti sekä sosiaalinen, moraalinen, emotionaalinen ja kognitiivinen kehitys ovat häiriintyneet. Nämä lapset ovat myös altistuneet Daeshin ideologialle ja propagandalle. Lapset, jotka ovat käyneet Daeshin johtamaa koulua, ovat indoktrinoitu Daeshin jihatistiseen käsitykseen islamista. Tämän lisäksi lapsiin on iskostettu viha muita yhteisöjä kohtaan sekä lojaalius Daeshia kohtaan (2).

Nämä lapset ovat kärsineet köyhistä elinoloista, altistuneet äärimmäiselle väkivallalla ja julmuudelle sekä mahdollisesti menettäneet vanhempansa tai perheenjäsenensä sodassa. Osa lapsista voi tästä syystä olla tottunut väkivaltaan (2). Tästä syystä he ovat mahdollisesti alttiita radikalisoitumaan myöhemmin, jos heihin ei kohdisteta kunnollisia, pitkän aikavälin kuntoutussuunnitelmia ja hoitoa eivätkä he sosialisoidu ja uudelleen integroidu yhteiskuntaan kunnolla (3).

Taistelualueilta palaavien lasten määrä EU-maihin on suhteellisen pieni verrattuna niiden lasten määrään, jotka ovat muuttaneet yhden tai molempien vanhempiensa kanssa Daeshin alueille tai jotka ovat syntyneet Daeshin alueella eurooppalaisille vanhemmille. Esimerkiksi Ranskan kohdalla arvioidaan, että 400 Daeshin alueella syntyneistä tai sinne muuttaneista lapsista vain 77 (17%) on palannut (3).

Konfliktialueilla koettujen traumojen lisäksi kotimaihinsa, tai vanhempiensa kotimaihin, palaavat lapset usein kokevat uusia traumaattisia kokemuksia ja useita haasteita sosialisoituessaan ja integroituaan yhteiskuntaan. Syinä voivat esimerkiksi olla vanhemmista erottaminen vanhempien pidättämisen vuoksi, riittävän vanhemman tai perheen tuen puute, ulosjääminen sekä sosiaalinen eristäytyminen, vastakkaisten arvojen ja näkemysten kohtaaminen, stigmatisoituminen sekä mielen-terveysongelmat, joilla kaikilla voi olla vaikutuksia lapsen haavoittuvuuteen (3).

Konfliktialueilta palaavat sekä turvapaikanhakija- ja maahanmuuttajalapset eivät suinkaan ole ainoita, vaan myös EU:n sisällä asuvat lapset voivat radikalisoitua ja altistua samanlaisille traumoille. Väkivaltainen kasvatusta, radikalisoituneessa perheessä asuminen, rasismi, vaikeat perhesuhteet ja vieraantuminen ovat kaikki tekijöitä, jotka voivat lisätä lapsen haavoittuvaisuutta, joista seuraten lapsesta voi tulla terroristisen ja ekstremistisen propagandan sekä indoktrinoinnin ja värväyksen uhri (3).

KOULUTOIMEN ROOLI

Radikalisoitumisen purkaminen vaatii normalisoimista. Lasten tulisi olla koulussa sekä opetella vuorovaikuttamista ikätoverien ja muiden ihmisten kanssa terveellä tavalla. Hyvällä opetuksella on suuri vaikutus yhteiskunnan vastustuskyvylle ekstremismistä vastaan. Nuoret lapset, erityisesti ekstremistisissä ympäristöissä kasvaneet, tarvitsevat turvallista ja säänneltyä kasvuympäristöä. Koulu-toimella ja vanhemmilla on yhdessä tärkeä rooli lasten vastustuskyvyn lisäämisessä sekä normaaliuden tunteen lisäämisessä (3). On kuitenkin EU-maasta ja alueesta kiinni, mitkä koulut ovat valmiita tukemaan ja sosialisoimaan Syyriasta, Irakista tai ekstremistisistä perheistä tai yhteisöstä tulleita oppilaita (4).

RANin vuoden 2015 koulutusmanifesti ja koulutusministerien Pariisin julistus antavat suosituksia koulutoimelle ja opettajille:

- Keskustelu oppilaiden kanssa vaikeista ja arkaluontoisista asioista, kuten henkilökohtaisista tuntemuksista, periaatteista ja uskomuksista
- Oppilaiden opettaminen ymmärtämään ja hyväksymään erilaisia mielipiteitä, erilaisia vakaumuksia, uskomuksia ja elämäntapoja, sekä lasten kriittisen ajattelun vahvistaminen
- Opettaa oppilaat tunnistamaan propagandaa sekä vastustamaan indoktrinointia ja vihapuhetta (4)

Ekstremistisessä ympäristössä kasvaneet lapset kohdistavat monenlaisia haasteita opettajille, muille oppilaille sekä laajemmin koko yhteiskunnalle:

- Kuinka ehkäistä stigmatisointi/syrjäytyminen – yksilön stigmatisointi tai syrjäytyminen voi hidastaa yksilön uudelleen integroitumista yhteiskuntaan
- Kuinka kehittää tukirakenteita kouluihin, jotka työskentelevät indoktrinoitujen, traumatisoituneiden ja alttiiden lasten kanssa (esim. kouluhenkilökunnan kouluttaminen, asiantuntijoiden apu)
- Kuinka tarjota räätälöityä tukea sitä tarvitseville lapsille luokkahuoneessa, jossa on 20-30 lasta ja jossa kaikilla on omat erityiset tarpeensa (4)

-Suosituksia kouluille (5):

- Luokkahuoneissa ei tulisi välttää 'vaikeita' keskusteluja arkaluontoisista aiheista (kaikki opettajat eivät kuitenkaan ole kykeneviä keskustelemaan lasten kanssa heidän kokemuksistaan väkivaltaisesta ekstremismistä)
- Opettajille suunnattu ammattilaisten kehitysohjelma keskittyen traumatisoituneiden lasten kanssa työskentelyn tärkeyteen
- Opettajat tarvitsevat koulutusta ja tukea siihen, kuinka käydä haastavia keskusteluja ilman oppilaiden stigmatisointia (esim. identiteetti-ongelmat, vihapuhe, erilaiset näkemykset ja uskomukset)
- Opetussuunnitelman tulisi sisältää uusia opetusmateriaaleja ja opetustyökaluja, joiden avulla voidaan kasvattaa oppilaiden vastustuskykyä radikalisoitumista vastaan sekä opettaa heidät vastustamaan ekstremististä propagandaa, jolle he voivat altistua erityisesti internetissä
- Koulutuksen saralla tarvitaan räätälöityä ja lapsilähtöistä lähestymistapaa, joka pohjautuu yksilöllisten tarpeiden arviointiin (yhdessä muiden alojen asiantuntijoiden tuen kanssa). Samanaikaisesti koulutuksen tulisi olla yksilön oppimistarpeisiin- ja tapoihin soveltuvaa – taitelualueelta palaavaa lasta tulisi kohdella kuin ketä tahansa muuta lasta
- Tulisi kehittää pitkän aikavälin seurantaa sekä tiedonjakamista lapsen ongelmista ja kehittymisestä vanhempien tai muiden perheenjäsenten kanssa

Kiistanalaisista asioista on vaikea keskustella moninaisissa luokissa. Siitä huolimatta ne tarjoavat erinomaisen mahdollisuuden työstää taitoja ja asenteita, kuten ennakkoluulottomuutta, keskinäistä

ymmärrystä, kunnioitusta, suvaitsevaisuutta, rauhanomaista konfliktin ratkaisua, kriittistä ajattelua sekä analysointia, kommunikointia, itseluottamusta ja itsetuntoa, yhteenkuuluvuuden tunnetta, kansalaisuutta, emotionaalista älykkyyttä sekä sosiaalista ja poliittista ymmärtämistä. Lapsen kehittymiseen vaikuttavat sosiaaliset suhteet sekä lasta ympäröivä maailma, mutta myös koululla on oma tärkeä roolinsa lapsen vaikuttamisessa (5).

Mikään yksittäinen palvelu tai toimija ei voi yksin vastata tai hoitaa lapsen traumaa (5). Sen sijaan tarvitaan laajaa ja holistista lähestymistapaa, johon kuuluu monia eri toimijoita sekä moniammatillista yhteistyötä, joiden tehtävänä on ottaa huomioon lapsen henkilökohtaiset, sosiaaliset ja perheeseen liittyvät tarpeet (6).

Epäsopivat opetusmenetelmät ja –lähestymistavat voivat tehdä enemmän haittaa kuin hyvää. Epäsopivaa on esimerkiksi kiinnittää lasten huomio perheen arvojen ja koulun näkemysten eroavaisuuksiin sekä provosoida muita vanhempia negatiivisiin reaktioihin, jotka saattavat vastustaa konfliktialueilta palaavien lasten sijoittamisesta samaan kouluun tai samalle luokalle omien lapsiensä kanssa. Onkin suotavaa luoda opettajien verkosto, jossa opettajat voivat jakaa kokemuksiaan ja hyväksi koettuja käytäntöjä, erityisesti niille opettajille, joilta puuttuu koulutusta, aikaa tai resursseja työskennellä ekstreemistisessä ympäristössä kasvavien lasten kanssa (6).

LASTEN TRAUMOJEN JA MIELENTERVEYSONGELMIEN HOITAMINEN

Sodille ja väkivallalle altistumisella on vakavia vaikutuksia lapsen fyysiseen ja henkiseen hyvinvointiin. Ekstreemistisissä ympäristöissä kasvaneet, erityisesti konfliktialueilta palavat lapset ja turvapaikanhakijalapsen, joiden normaali sosiaalinen, moraalinen, emotionaalinen ja kognitiivinen kehitys on häiriintynyt tällaisten kokemusten vuoksi, ovat vaarassa kärsiä traumaperäisestä stressihäiriöstä (PTSD) ja muista mielenterveysongelmista. Ongelmat voivat olla lyhytaikaisia, pitkäaikaisia tai ilmaantua myöhemmin (6). Joka tapauksessa niillä voi olla merkittävä vaikutus lapsen tulevaan kehitykseen ja sosialisoitumiseen (7). Tästä syystä on tärkeää kehittää järjestelmä, joka ottaa huomioon, että seuraavat toimenpiteet tapahtuvat oikealla tavalla ja oikeaan aikaan:

- 1) Mielenterveysongelmien tunnistaminen (tyyppi ja ilmeneminen)
- 2) Hoitosuunnitelman luominen ja toimeenpano, jotta lapsen mielenterveyshäiriötä voidaan hoitaa tehokkaasti ja tavalla, joka sopii lapsen ikään
- 3) Myöhempien seurausten ehkäiseminen
- 4) Pitkäaikaisen seurannan ja seurantasuunnitelman perustaminen, johon kuuluu asianmukainen hoito

Väkivaltaisista kokemuksista selvinneet lapset eivät usein tiedosta osoittavansa trauman oireita tai merkkejä. Traumaperäisen stressihäiriön ja muiden traumojen merkkien ja oireiden tunnistamisen osaaminen on tärkeää, jotta lapsen käytöstä voidaan tulkita oikein. Opettajilla ja perheenjäsenillä on usein vaikeuksia tunnistaa lapsen mielenterveysongelmia nopeasti, sillä heiltä puuttuu asiantuntemus. Lisäksi traumaperäinen stressihäiriö on vaikeampi tunnistaa lapsella kuin aikuisella. Mielenterveyshäiriöiden oireiden tunnistamisen on vaikeaa myös eri ikäryhmissä, kuten taaperoiden ja esikouluikäisten keskuudessa. Mielenterveyden ammattilaisten tulisi tunnistaa ja hoitaa mielenterveyshäiriöiden oireita (7).

- Aikaisessa vaiheessa suoritettava arviointi on avainasemassa ongelmien tunnistamisessa. Ekstreemistisissä ympäristöissä kasvaneiden lasten mielenterveysongelmien vaikutukset ja seuraukset kouluun, perheeseen, elämään ja sosiaalisiin suhteisiin ovat merkittävät. Ongelmat voivat johtaa mielenkiinnon loppumiseen, vihaan, ahdistukseen, masennukseen, sosiaaliseen vetäytymiseen, itsemurha-ajatukseen, aggressiivisuuteen ja muihin käytösongelmiin,

kuten väkivaltaan, rikollisuuteen, alkoholin ja huumeiden käyttöön sekä nukkumisongelmiin.

- Lapset voivat myös kärsiä perheeseen liittyvästä, sekundaarisesta traumasta. Lapsilla, jotka elävät traumaperäisestä stressihäiriöstä kärsivän aikuisen tai yksilön kanssa, on monia psykopaatologisia oireita. Sotaveteraanien (usein PTSD-potilaiden) lapsilla on noin kaksi kertaa suurempi riski kärsiä psykopaatologisista oireista (7).

Interventioissa ei arvioida ainoastaan lapsen tilannetta, mutta myös perheen tilannetta sekä vanhempien ja lapsen välistä suhdetta. Asiantuntijat tekevät siis 'tuplatyön': asiantuntijat kohdistavat huomionsa lapseen, lapsen vanhempiin (jos vanhemmat ovat lapsen elämässä) sekä perheen mahdollisiin toimintahäiriöihin ja vanhempien sopimattomaan käytökseen. Myös traumatisoitunutta lasta hoitavat sijaisvanhemmat tarvitsevat jatkuvaa tukea mielenterveyden asiantuntijoilta.

- On suositeltavaa perustaa moniammatillisia palveluita ja rakenteita kansalliselle, alueelliselle ja paikallisille tasolle, parantaa organisaatioiden kapasiteettia sekä varmistaa oikeanlainen ja riittävä suora tuki lapsille ja epäsuora tuki kouluille ja perheille (7).

RANin suosituksia (8):

- Yhteyden luominen opettajien ja mielenterveyspalveluiden välille – opettajilta saattaa puuttua tietoa trauman vaikutuksista, jonka vuoksi opettajat eivät välttämättä tunnista traumaa heti. Terveystieteiden ammattilaiset voivat kuitenkin huomata nämä oireet.
- Mielenterveysongelmien vaikutukset koko perheeseen, ei vain lapseen
- Lapsien, (sijais)vanhempien ja opettajien opettaminen niin, että he tunnistavat trauman oireet ja osaavat toimia niiden kanssa
- Traumat huomioon ottavaa koulutusta (*trauma awareness training*) ammattilaisille, jotka toimivat interventiota tarvitsevien lasten parissa
- Päätöksenteon tasolla on tärkeää toimeenpanna ohjeita ja protokollia, miten toimia ekstremistisissä ympäristöissä kasvaneiden ja traumasta tai muusta mielenterveysongelmasta kärsivien lasten kanssa (8)
- Hoito tulee pitää johdonmukaisena ja jatkuvana, jotta mielenterveydenhäiriöitä voidaan hoitaa (jotkin oireet saattavat ilmetä vasta myöhemmin)

-Ei ole mahdollista ennustaa näiden lasten tulevaisuutta, mutta kunnollisella hoidolla voidaan välttää lisätraumojen syntyä (9)

VANHEMPIEN JA PERHEEN ROOLI

Lapsen radikalisoitumisen ensimerkkien tunnistaminen ja sosiaalinen uudelleen integroituminen edellyttää yhteistyötä perheen ja muiden perheenjäsenten kanssa. Pitkäaikaisen kuntoutuksen perimmäinen tavoite on tarjota lapselle pysyvyyttä tukemalla perhettä ja rakentamalla yhteyksiä perheen ja yhteiskunnan välille (9).

Jossain tapauksissa vanhemmat kuitenkin voivat tehdä enemmän haittaa kuin hyötyä lapselle. Joskus vanhemmat epäonnistuvat tarjoamaan tarvittavaa tukea ja turvaa lapselle, esimerkiksi fyysisen pahoinpitelyn, päihteiden käytön, rikollisuuden tai muiden tekijöiden takia. Vanhemmat voivat myös itse olla riskitekijöitä, ja tarkoituksenmukaisesti kasvattaa lapsiaan ekstremistisessä ympäristössä (9). Vanhemmat, jotka ovat mukana ekstremistisessä toiminnassa, usein tukevat lastensakin osallistumista toimintaan (11). Lastensuojelu voi jossain tapauksissa tehdä interventioita tällaisiin perheisiin, esimerkiksi (9):

- pitämällä lapsi perheessä, mutta tarjoamalla intensiivistä tukea
- sijoittamalla lapsi muiden sukulaisten luokse
- sijoittamalla lapsi sijaisperheeseen

- sijoittamalla lapsi muualle

Jos lasta ei voida jättää perheeseen vanhempiensa kanssa, voi olla parasta sijoittaa lapsi isovanhempiensa tai muiden perheenjäsentensä, kuten tädin tai sedän, luokse. Näin voidaan kuitenkin tehdä vain tilanteissa, joissa sukulainen ei ole radikalisoitunut ja pystyy pitämään lapsesta huolta (9).

Ammattilaisille suositeltavaa:

- Pitää yllä henkilökohtaista ja suoraa yhteyttä lapseen ja heidän vanhempiinsa, vaikka vanhemmat olisivat vankilassa (kuitenkin vain tilanteissa, joissa tämä on lapsen edun mukaista)
- Osoittaa yksi sosiaalityöntekijä, joka on jatkuvasti vastuussa lapsesta
- Jokaisessa moniammatilliseen yhteistyöhön osallistuvassa organisaatiossa tulisi olla yhteyshenkilö
- Isovanhemmat ja muut sukulaiset sijoitusvaihtoehtona ennen sijaiskoteja – jos mahdollista, ei sisaruksien erottamista (9)

Ranskassa, yli kolmannes 77:sta konfliktialueelta palaavasta lapsesta on sijoitettu perheenjäsenten luokse. Isovanhemmat voivat pitää lapsista huolta vapaaehtoisuuteen pohjaten ja jos tuomari tämän hyväksyy (perustuu isovanhempien kykyjen arviointiin). Tilanne voi kuitenkin olla vaikea niin lapsille kuin isovanhemmillekin (10):

- Isovanhempien kanssa asuminen voi olla lapselle traumaattista, jos lapsi on liian nuori muistamaan isovanhempiaan tai jos he eivät ole tavanneet aiemmin. Tuleekin ottaa huomioon, että lapsi on saattanut syntyä Syyriassa tai Irakissa. Joskus tarvitaan DNA-testiä, jotta henkilöllisyys saadaan tunnistettua.
- Isovanhemmat voivat olla huolissaan lapsistaan, jotka voivat olla vankilassa, kadonneina tai kuolleita. Isovanhemmat tarvitsevatkin itse psykologista tukea.
- Isovanhemmat tarvitsevat laajempaa tukea eri instituutioilta hoitaakseen lapsenlapsiaan – tähän voi sisältyä myös taloudellinen tuki
- Isän ja äidin puolen isovanhemmat voivat olla eri mieltä siitä, kumpi puoli ottaa lapsenlapsesta vastuun (10)

Vanhemmilla, jotka eivät ole radikalisoituneet, on suuri rooli lasten suojelemisessa erilaisilta riskeiltä. Vanhemmat voivat luoda turvaverkon ja auttaa lapsiaan jättämään ekstremistisen ympäristön ja ajattelutavan. Vanhempien ja muiden perheenjäsenten tietämystä siitä, kuinka he voivat suojella nuoria lapsia ekstremistisiltä vaikutteilta tuleekin lisätä. **Jossain tapauksissa jopa ei-radikalisoituneet vanhemmat voivat olla osa ongelmaa jos:**

- Jos suhde vanhemman ja lapsen välillä on olematon tai vaikea (äärimmäinen perhekonflikti, tehoton ongelmien ratkominen, läheisyyden tai lapsien kanssa yhdessä vietetyn ajan puute, heikko tunneside) (10)
- Vanhemmat eivät puhu tai heistä on epämukavaa puhua ongelmista tai vaikeista/tabuiksi koetuista asioista lapsiensa kanssa (11)
- Vanhemmat eivät tiedä, mitä heidän lapsensa tekevät internetissä
- Vanhemmat eivät etsi apua – esimerkiksi yhteisöissä, joissa on kulttuurisia rajoituksia hakea apua – vanhemmat pelkäävät joutuvansa stigmatisoinnin kohteiksi
- Vanhemmat eivät hyväksy todellisuutta tai tosiasioita – vanhemmat saattavat tästä syystä kieltäytyä ammattilaisten avusta (11)